

Maria Bogucka
(1 VI 1929 – 27 X 2020)

Dorobek profesor Marii Boguckiej jest imponujący, obejmuje ponad 2000 opracowań naukowych, w tym kilkadziesiąt książek. Jej zainteresowania badawcze stopniowo ewoluowały — od historii gospodarczo-społecznej, dziejów rzemiosła, kultury materialnej, poprzez problemy życia codziennego, po kwestie staropolskiej mentalności i obyczaju.

Jak spora grupa polskich historyków rozpoczynających pracę naukową w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia, początkowo — zgodnie z kanonami historiografii marksistowskiej — skupiła uwagę na kwestiach gospodarczej bazy rozwoju społecznego. Gdy po roku 1956 pojawiły się szersze możliwości kontaktu z historiografią zachodnią, sięgała do inspiracji pochodzących stamtąd, choćby do dokonań francuskiej szkoły „Annales”, a później niemieckiej „Alltagsgeschichte”. Intensywnie współpracowała z badaczami z Anglii, Niemiec, Holandii i innych krajów. Tworzyła monografie, biografie (w tym wybitnych władczyń polskich i europejskich), wreszcie była Autorką bądź współtwórczynią syntez historii Gdańska, miast i mieszkańców w Polsce przedrozbiorowej, kultury polskiej od jej zarania po rok 1989, w końcu kobiet w Polsce i Europie. W badaniach, które prowadziła w pierwszych dziesięcioleciach swej pracy naukowej, miejsce wyjątkowe zajmował Gdańsk późnośredniowieczny i wczesnonowoczesny. To zainteresowanie największym miastem Rzeczypospolitej, jej handlowym i kulturowym oknem na świat, a zarazem skupiskiem ludzi różnych języków, religii i kultur, solidne kwerendy w archiwum gdańskim łączącym zalety archiwum krajowego i zagranicznego sprawiło, że analizując problematykę Gdańska, później zaś również innych polskich miast oraz całego polsko-litewskiego państwa, Maria Bogucka z reguły przedstawiała je w kontekście międzynarodowym, europejskim.

W krótkim wspomnieniu nie sposób opisać całości Jej dokonań, zarówno ściśle naukowych, jak i organizacyjnych oraz popularyzatorskich. Obok kariery naukowej, uwieńczonej tytułem profesora zwyczajnego (w 1981 r.) i członkostwem PAU, miała wybitne zasługi jako pierwszy redaktor naczelny popularnego magazynu historycznego „Mówią Wieki” (w latach 1958–1978),

później zaś „Acta Poloniae Historica”, czasopisma prezentującego osiągnięcia polskiej historiografii w językach kongresowych (w okresie od 1978 do 2000 r.).

Pod koniec życia ujawniła kolejne talenty — jako Autorka wspomnień i poetka. W wydanych w roku 2010 *Ludziach z kresów* w kontekście losów szlachty, później inteligencji ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, wreszcie po drugiej wojnie wędrowni szczęśliwie ocalonych na zachód Polski, przedstawiła bolesne przeżycia własnej rodziny. W roku 2016 opublikowała tomik *Wierszy wybranych*, obejmujący 41 utworów. Najwcześniejsze zostały napisane przez nastoletnią dziewczynę podczas okupacji (1941–1945), najpóźniejsze współcześnie (w roku 2015) przez osobę mającą za sobą bogate doświadczenie życiowe.

Przez większą część życia naukowego Maria Bogucka była związana z Instytutem Historii PAN. Wniosła też jednak istotny wkład w rozwój historii kultury materialnej i pokrewnych kierunków badawczych. Współpracowała z „Kwartalnikiem Historii Kultury Materialnej” oraz Instytutem Archeologii i Etnologii PAN (dawniej Instytutem Historii Kultury Materialnej). Tę współpracę, przede wszystkim merytoryczną, ale także instytucjonalną, przedstawię poniżej szerzej.

Historia kultury materialnej, definiowana jako badania nad materialno-techniczną stroną procesów produkcji, konsumpcji i wymiany, zajmuje znaczące miejsce we wczesnym dorobku Marii Boguckiej. O zagadnieniach produkcji w przedindustrialnym Gdańsku traktował jej doktorat — *Gdańskie rzemiosło tekstylne od XIV do połowy XVIII wieku* (Wrocław 1956) i rozprawa habilitacyjna — *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny od XIV do połowy XVII wieku* (Warszawa 1962). Sporo uwagi poświęcała też kwestiom konsumpcji, początkowo w wąskim tego słowa znaczeniu, a więc żywności i napojów. Już w roku 1956 na łamach „Zapisków Historycznych” (t. 21, z. 1) opublikowała artykuł o browarnictwie gdańskim w dobie wczesnonowoczesnej. Stanowił on inspirację, a zarazem solidny punkt wyjścia dla przyszłych badań nad dziejami piwowarstwa i konsumpcją piwa Polsce. Jako Autorka współpracę z „Kwartalnikiem Historii Kultury Materialnej” podjęła w roku 1969. Na naszych łamach opublikowała m.in. artykuły o kontraktach zbożowych w Gdańsku (R. XVII, 1969, nr 4), nieco później o tamtejszym Urzędzie Zapasów i jego wpływie na zaopatrzenie miasta w podstawowe artykuły zbożowe (R. XVIII, 1970, nr 2). W czasopiśmie przedstawiła również kwestie mieszczańskiego jadłospisu w Warszawie z przełomu wieków XVI i XVII (R. XXV, 1977, nr 1).

Lata siedemdziesiąte to również czas zainteresowania badaczki konsumpcją rozumianą znacznie szerzej niż wyżywienie. Dla lepszego poznania warunków życia gdańszczan sięgnęła po typ źródła dotąd w naszej historiografii wykorzystywany słabo, z reguły nieanalizowany statystycznie — inwentarz mienia. Pięćdziesiąt spisów majątku głównie rzemieślników z przedmieść Gdańska z lat 1614–1650 stało się podstawą dwóch artykułów: *Z problematyki form życia „marginesu mieszczańskiego” w Gdańsku połowy XVII w.* („Zapiski Historyczne”, t. XXXVIII, 1973, z. 4) oraz *O odzieży mieszkańców Gdańska w pierwszej połowie XVII wieku* („Rocznik Gdański”, t. XXXII, 1974, z. 2). Zainspirowały one kilka pokoleń polskich badaczy do wykorzystania tego typu masowego źródła przy konstruowaniu obrazu poziomu życia różnych grup społecznych (szlachty, mieszczaństwa, duchowieństwa) w dawnej Rzeczypospolitej.

Problematyka żywienia, odzieży, warunków mieszkaniowych zajmowała też z reguły poczesne miejsce w studiach Marii Boguckiej nad pojmowanym całościowo życiem codziennym. Ten nurt Jej badań otworzyło *Życie codzienne w Gdańsku. Wiek XVI–XVII* (Warszawa 1967; 1988), zaś kontynuację stanowiło poświęcone marynarzom i innym grupom „żyjącym z morza” w tej samej epoce opracowanie *Gdańscy ludzie morza* (1984).

Pisarstwu na temat historii życia codziennego towarzyszyła refleksja teoretyczna. W roku 1995 odbyła się w Instytucie Historii PAN współorganizowana przez Marię Bogucką konferencja „Życie codzienne — nowy kierunek badań w ramach historii kultury”. W referacie *Życie codzienne — spory wokół profilu badań i definicji* (opublikowanym w „KHKM”, R. XLIV,

1996, nr 3) przedstawiła — wówczas na gruncie polskim nowatorską, a do dziś w znacznym stopniu aktualną — próbę zdefiniowania codzienności jako przedmiotu badań historycznych, nie tylko zaś, czy przede wszystkim anegdotycznych, popularyzatorskich opowieści. Oprócz enumeracji licznych zjawisk i procesów mieszczących się, Jej zdaniem, w granicach życia codziennego, takich jak np.: warunki egzystencji, warunki i metody pracy, konsumpcja, rodzina, sytuacja kobiet, dzieci, starców, chorych, życie seksualne, momenty w życiu przełomowe (narodziny, małżeństwo, śmierć), czas wolny i jego zagospodarowanie, obyczaje, wierzenia, poglądy, wskazała czynnik łączący wszystkie wspomniane powyżej elementy. Za „esencję” życia codziennego uznała powtarzalność składających się nań zjawisk. Jej zdaniem, ramy codzienności dla ludzi wszelkich stanów (od władców i elit po warstwy uciskane) tworzył „Dzień powszedni przetykany periodycznie powracającymi świętami”. Taka powszedniość stanowiła „glebę egzystencji ludzkiej, z której wyrasta aktywność jednostek i grup, w toku pracy i wypożyczynku wchodzących w różne układy i zależności, tworzących na swój użytek obraz świata i normy regulujące zachowania („KHKM”, R. XLIV, 1996, nr 3, s. 251–252).

Do kwestii tych badaczka powracała jeszcze nie raz, w tym także na łamach „Kwartalnika HKM”. Pisała m.in. o egzystencji benedyktynek poznańskich w XVII–XVIII wieku (R. LVII, 2009, nr 2) oraz o starości w twórczości pisarzy polskiego renesansu i baroku (R. LVIII, 2010, nr 1). Sporo miejsca kwestie codzienności, a zarazem materialnych warunków życia, zajęły również w Jej syntetycznej wizji *Staropolskich obyczajów w XVI–XVII wieku* (Warszawa 1994). Poświęciła im rozdziały: I — „Czasoprzestrzenne ramy kształtowania się obyczaju” oraz VI–VIII — „Dom, higiena, odzież”, „W kuchni, przy stole, w łóżku”, „Praca i rozrywka”.

W naszym periodyku Maria Bogucka opublikowała dziesiątki opracowań. Oprócz wspomnianych powyżej artykułów także liczne recenzje i omówienia literatury, sprawozdania z konferencji i kongresów, nekrologi. Uwagę koncentrowała na problematyce gospodarczej, miejskiej i kobiecej. Jej omówienia literatury zachodnioeuropejskiej (szczególnie pilnie śledziła dokonania historyków angielskich, niemieckich i holenderskich), obszernie relacje z renomowanych spotkań historyków w Prato (R. XXVI, 1978, nr 1) oraz z posiedzenia Międzynarodowej Komisji Dziejów Miast w Bernie (R. XLIV, 1996, nr 4) sprawiały, że „Kwartalnik HKM” skuteczniej pełnił rolę łącznika między polskim a europejskim środowiskiem historycznym. Te formy informacji były szczególnie ważne w epoce poprzedzającej czasy Internetu.

Miała także Pani Profesor temperament polemiczny, co wpływało na wzbogacenie naszego działu recenzji. Jeszcze przed kilku ledwie laty zwracała uwagę autora monografii powojennego Gdańska na potrzebę skorygowania obrazu miasta stworzonego niemal wyłącznie na podstawie oficjalnej dokumentacji władz miejskich i wojewódzkich. Swoje rady formułowała z pozycji nie tylko doświadczonego badacza dziejów Gdańska, lecz również uczestnika wydarzeń z pierwszej połowy lat pięćdziesiątych (R. LXII, 2014, nr 4). Ostatnią recenzję jej pióra opublikowaliśmy w numerze 2, w Roczniku LXVIII, 2020.

Maria Bogucka współtworzyła „Kwartalnik HKM” nie tylko jako Autorka tekstów. Przez lat z górą czterdzieści (od 1978 r.) była członkiem Komitetu Redakcyjnego. Zawsze, także ostatnio, gdy choroba uniemożliwiała jej opuszczanie domu i coraz bardziej utrudniała pracę, żywo interesowała się problemami pisma, wspierała nas radą. Przez kilka kadencji zasiadała też w Radzie Naukowej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN.

Żegnamy nie tylko osobę wybitną, jedną z wielkich postaci polskiej historiografii drugiej połowy XX i początku XXI w., ale także współtwórczynię historii kultury materialnej, wreszcie przyjaciela środowiska jej badaczy i naszego pisma.

Andrzej Klonder

(Warszawa; <http://orcid.org/0000-0002-7542-0929>)